

Research Paper

Historiography of the Components of Visual Aesthetics in the Cities of the Islamic World With an Emphasis on Ashura and the Holy Quran

Davod Ranjbaran¹, Esmail Bani Ardalan¹, Masoumeh Habibi Afratakhti^{*2}

1. Member of the faculty of Tehran University of Art, Faculty of Theoretical Sciences and Advanced Art Studies
2. Visiting Lecturer - Payam Noor University, Sari, Iran.

ARTICLE INFO

Abstract

PP: 63-74

Use your device to scan and
read the article online

Keywords:

*Comparative stud,
Ashura, Visual aesthetics,
the beauty verse.*

Based on the famous sentence "I saw nothing but beauty" in the sayings of Zainab (PBUH), Ashura contains a lot of tangible or visual, sensible, and logical beauty. In addition to the historical reports of this prominent event, many researchers have studied Ashura's political, social, cultural, and moral aspects. Generally, the political, social, cultural, and moral analysis was the essentiality of fighting against oppression, and these were the messages inferred from Ashura. This event has been one of the bitterest events throughout history. According to the reports, this event has been full of cruelty, tyranny, and bloodshed; however, a beautiful, pleasant, and very glorious truth lies behind its great grief and sorrows. This paper compares the visual beauty of Ashura with the sixth verse (beauty) of An-Nahl Surah (They are also pleasing to you when you bring them home and when you take them out to graze) following the fifth verse (And He created the cattle for you as a source of warmth, food, and many other benefits.) This exploratory and descriptive study aims to establish a connection between the events of Ashura and the Quran and extract and identify the tangible beauty or objective of Ashura's day and night based on library tools, and first-hand historical and narrative books and resources. The results show that the visual beauty of Ashura includes two sections compared with the 6th verse (beauty) of An-Nahl Surah: The beauty in the events of Ashura night, and the beauty in the events of Ashura day.

Citation: Ranjbaran, D., Bani Ardalan, E., & Habibi Afratakhti, M. (2024). **Historiography of the Components of Visual Aesthetics in the Cities of the Islamic World With an Emphasis on Ashura and the Holy Quran.** *Geography(Regional Planning)*, 13 (Special Issue 1), 63-74.
DOI: 10.22034/jgeoq.2024.196729

* **Corresponding author:** Masoumeh Habibi Afratakhti, **Email:** habibi.massi@yahoo.com

Extended Abstract

Introduction

After the death of the Prophet Muhammad, numerous political and social events unfolded in the Islamic world. In 61 AH, conditions led Imam Hussein (A.S.) to stand against corruption and oppression, culminating in the tragic event of Ashura. On the day of Ashura, Imam Hussein and his companions were martyred after fighting against the forces of disbelief. The enemies hastened to plunder and loot the contents of the tents, setting them ablaze, and taking the daughters of Fatimah Zahra (A.S.) as captives. Beneath the events of Ashura lies a profound beauty, both external and spiritual, which can be revealed through contemplation. What is the beauty of the Ashura event from the perspective of Lady Zaynab (S.A.), particularly in light of her immortal statement, "I saw nothing but beauty," and how does it relate to the aesthetic principles of the Quran?

Methodology

This paper is based on interpretations of the Quran, particularly the "Tafsir al-Mizan," and on reliable Hadiths and traditions from both Shia and Sunni sources. The research method employed is descriptive-exploratory. The research tools include library resources and the study of primary historical and narrative sources. Initially, different types of beauty as described in the Quran are categorized. Following this, the paper provides a detailed analysis of visual beauty with a focus on the verse related to beauty (Ayah al-Jamal). Finally, a connection is established between this verse and the beautiful events of Ashura.

Results and Discussion

In the Quran, beauty is generally categorized into two types: tangible or visual beauty (external or apparent) and conceptual or spiritual beauty (inner or intrinsic). One of the verses that specifically addresses tangible beauty is verse 6 of Surah An-Nahl, where Allah uses the term "Jamal" to describe material beauty. The term "Jamal" refers to adornment and visual appeal. Allah says: "In the cattle (there is) beauty for you, when you bring them out to pasture in the morning, and when you drive them back in the evening" (Surah An-Nahl 16:6). This movement of

livestock and divine blessings serves as a metaphor, symbol, and sign of tangible and apparent beauty. This metaphor is also evident in the events of the night and day of Ashura, as highlighted by the words of Lady Zainab (peace be upon her). The correlation between the visual beauty of Ashura's events and verse 6 of Surah An-Nahl can be divided into two parts: Beauty in the Events of the Night of Ashura: The gathering of companions around Imam Hussein (peace be upon him), the loyalty shown by relatives and allies, the gift of five garments for the liberation of captives, the removal of veils from the eyes of the companions, the joy of Burair and Habib ibn Muzahir, the supplications of the followers of Imam Hussein, and the joining of thirty-two enemies to their side, as well as the measures taken to protect the tents. Beauty in the Events of the Day of Ashura: The military arrangements, Imam Hussein's fiery sermon and divine assistance, the battle of Imam Hussein's followers against the enemy army, the combat of Imam Hussein's family against the enemy forces, the assembly of Ibn Ziyad, and the intense dialogue between Zainab (peace be upon her) and him.

Conclusion

In the year 61 AH, the event of Ashura took place, resulting in the martyrdom of Imam Hussein (PBUH) and his companions. Imam Hussein's family was captured and taken to the palace of Ubaydullah ibn Ziyad in Kufa. There, Ibn Ziyad asked Lady Zainab (PBUH), "What do you think about your brother and his family?" Lady Zainab responded, "I have seen nothing but beauty," reflecting her view of both the tangible and intangible aspects of Ashura, related to Quranic aesthetics. In the Quran, beauty is categorized into two types: tangible (visual or external) and intangible (inner or spiritual). Specifically, verse 6 of Surah An-Nahl addresses tangible beauty, using the term "Jamal" to describe material beauty. This term, meaning adornment and attractiveness, appears only once in the Quran. This concept can also be observed in the events of Ashura, as noted in Lady Zainab's statements. The distinction of this research from other studies is that while other sources have examined the aesthetics of Ashura from literary and cultural perspectives, none have compared the visual beauty of Ashura with

Quranic verses and the statements of Lady Zainab. Future research should explore the

tangible and intangible aesthetics of Ashura in relation to other Quranic verses on beauty.

References

1. Abu Mikhnaf, L. b. Y. (2001). The First Documented Report of the Ashura Movement with Waq'at al-Taff. Edited by M. H. Yousefi Gharavi. Translated by J. Soleimani. Qom: Imam Khomeini Educational and Research Institute. [In Persian]
2. Belkhari Qeyhi, H. (2015). Qadar: Art and Aesthetic Theory in Islamic Civilization. Tehran: Sooreh Mehr. [In Persian]
3. Copleston, F. (1989). A History of Philosophy (Vol. 1). Translated by S. J. Mojtaboi. Tehran: Soroush. [In Persian]
4. Ghazali, M. b. M. (2013). Ihya' Ulum al-Din (Vol. 4). Translated by M. Khwarezmi. Edited by H. Khadyoujam. Tehran: Scientific and Cultural Publishing Company. [In Persian]
5. Ibn Athir, A. b. M. (2003). Kamil al-Tarikh (Vol. 5). Translated by M. H. Rouhani. Tehran: Asatir. [In Persian]
6. Ibn Nama Hilli, M. b. J. (2006). Mithar al-Ahzan wa Munir Sabil al-Ashjan: In Mourning of the Prince of Freedom. Translated by A. Karami. Qom: Hazeg. [In Persian]
7. Ibn Tawus, A. b. M. (2008). Allahuf Ala Qatli al-Tuffuf: The Lamentation of Karbala. Translated by M. M. Eshtahardi. Tehran: Motehar. [In Persian]
8. Isfahani, A. (2008). Maqatil al-Talibin. Translated by S. H. Rasouli Mohalati. Qom: Tebyan Cultural and Information Institute. [In Persian]
9. Mogharram, A. (2008). Maqatal al-Husayn (AS). Translated by G. Mokhdomi. Qom: Nasayeh. [In Persian]
10. Mostafavi, H. (2001). Roshani Tafsir (Vol. 13). Tehran: Book Publishing Center. [In Persian]
11. Qutub al-Din Rawandi, S. b. H. (2029). Al-Khara'ij wa al-Jara'ih. Qom: Institute of Imam Mahdi (AS). [In Persian]
12. Scruton, R., & Hospers, J. (2010). Aesthetics and Philosophy of Art. Translated by Y. Azand. Tehran: University of Tehran Press. [In Persian]
13. Sheikh Mufid, M. b. M. b. N. (1997). Irshad. Translated by M. B. Saedi. Tehran: Eslamiyeh. [In Persian]
14. Sheikh Sadouk, M. b. A. b. H. b. M. b. Babwayh. (2005). Al-Amali or Al-Majalis. Translated by K. Fizi Tabrizi. Qom: Vahdatbakhsh. [In Persian]
15. Tabari, M. b. J. (1995). History of Tabari (Vol. 7). Translated by A. Payنده. Tehran: Asatir. [In Persian]
16. Tabatabai, S. M. (1998). Al-Mizan Fi Tafsir al-Quran (Vol. 12). Qom: Islamic Publications Office of the Society of Teachers of Qom. [In Persian]

انجمن ژئوپلیتیک ایران

فصلنامه جغرافیا (برنامه ریزی منطقه‌ای)

دوره ۱۳ (ویژه‌نامه ۱)، زمستان ۱۴۰۲

شاپا چاپی: ۶۴۶۲-۲۲۲۸ شاپا الکترونیکی: ۲۱۱۲-۲۷۸۳

Journal Homepage: <https://www.jgeoqeshm.ir/>

مقاله پژوهشی

پیشینه شناسی مؤلفه‌های زیبایی‌شناسی بصری در شهرهای جهان اسلام با تأکید بر عاشورا و قرآن کریم

داود رنجبران: عضو هیات علمی دانشگاه هنر تهران، دانشکده علوم نظری و مطالعات عالی هنر

معصومه حبیبی افراختی: دکترای پژوهش هنر

اسماعیل بنی اردلان: عضو هیات علمی دانشگاه هنر تهران، دانشکده علوم نظری و مطالعات عالی هنر

اطلاعات مقاله	چکیده
شماره صفحات: ۶۳-۷۴ از دستگاه خود برای اسکن و خواندن مقاله به صورت آنلاین استفاده کنید واژه‌های کلیدی: مطالعه تطبیقی؛ عاشورا؛ زیبایی‌شناسی بصری؛ آیه جمال	عاشورا با عنایت به جمله "ما رأیتُ أَلَا جمیلاً" حضرت زینب (س) دارای زیبایی‌های بصری و معقول بسیاری می‌باشد. در پس غم‌های عظیم این واقعه، حقیقتی زیبا رخ می‌نمایاند. در این مقاله زیبایی‌های صوری عاشورا با "آیه ششم" (جمال) سوره مبارکه نحل - وَ لَكُمْ فِيهَا جَمَالٌ حِينَ تُرِيحُونَ وَ حِينَ تَسْرَحُونَ - بانضمام آیه پنجم - وَ الْأَنْعَامَ خَلَقَهَا لَكُمْ فِيهَا دِفْءٌ وَ مَنَافِعُ وَ مِنْهَا تَأْكُلُونَ - تطبیق داده شده است. اهداف این تحقیق اکتشافی و توصیفی-تحلیلی که با تکیه بر ابزارهای کتابخانه‌ای و مطالعه منابع تاریخی دست اول می‌باشد، برقراری ارتباط بین وقایع عاشورا و قرآن و شناخت زیبایی‌های بصری شب و روز عاشورا است. نتایج نشان‌دهنده آنست که تطبیق زیبایی‌های محسوس وقایع عاشورا با آیه ششم (جمال) سوره مبارکه نحل شامل دو بخش است: جمال در رخدادهای شب عاشورا و جمال در اتفاقات روز عاشورا. جمال در رخدادهای شب عاشورا: تجمع اصحاب به دور امام حسین علیه السلام، اظهار وفاداری بستگان و یاران، عطای پنج قطعه لباس برای آزادسازی اسیر، برداشتن پرده و حجاب از دیدگان یاران، شادمانی بریر و حبیب بن مظاهر، مناجات حسینیان و پیوستن سی و دو نفر از دشمنان به آنها، تدابیری برای حفاظت از خیام. جمال در اتفاقات روز عاشورا: آرایش نظامی، خطبه آتشین امام حسین (ع) و امداد غیبی خداوند، مبارزه یاران امام حسین (ع) با لشکر دشمن، مبارزه خاندان امام حسین (ع) با لشکر دشمن، مجلس ابن زیاد و گفتگوی شدید زینب علیها السلام با او.

استاد: رنجبران، داود؛ حبیبی افراختی، معصومه و بنی اردلان، اسماعیل (۱۴۰۲). پیشینه شناسی مؤلفه‌های زیبایی‌شناسی بصری در شهرهای

جهان اسلام با تأکید بر عاشورا و قرآن کریم، فصلنامه جغرافیا (برنامه‌ریزی منطقه‌ای)، دوره ۱۳ (ویژه‌نامه ۱)، ۶۳-۷۴.

DOI: 10.22034/jgeoq.2024.196729

مقدمه

بعد از رحلت رسول خدا حوادث و رویدادهای سیاسی و اجتماعی بسیاری در جهان اسلام اتفاق افتاد. در سال ۶۱ ه.ق شرایط به گونه‌ای شد که امام حسین(ع) مقابل فساد و ظلم ایستادند و این مقاومت منجر به بروز واقعه عاشورا شد. امام و یارانش در روز عاشورا پس از جنگ با سپاه کفار به شهادت رسیدند. دشمنان برای غارت و به یغما بردن آنچه در خیمه‌ها بود، به خیمه‌های فرزندان فاطمه زهرا علیها السلام از همدیگر پیش‌دستی کردند و خیمه‌ها را به آتش کشیدند و آنان را به عنوان اسیر به حرکت درآوردند. عمر سعد اهل بیت امام حسین علیه‌السلام و بازماندگان شهدا را به صورت اسیر به نزدیک کوفه رسانید. سپس وارد قصر عبید الله بن زیاد شدند. عبید الله بن زیاد در قصر خود نشست و به همه مردم اجازه عمومی داد تا در مجلس او حاضر شوند، آنگاه سر بریده امام حسین علیه‌السلام را آوردند، و در پیش روی او نهادند، سپس اهل بیت امام حسین علیه‌السلام از بانوان و کودکان را وارد آن مجلس کردند. حضرت زینب علیها السلام به طور ناشناس وارد مجلس شد و در گوشه‌ای نشست، ابن زیاد پرسید: «این زن کیست؟» گفته شد: «زینب علیها السلام دختر علی علیه‌السلام است.» ابن زیاد رو به او کرد و گفت: «حمد و سپاس خداوندی را که شما را رسوا کرد، و دروغ شما در گفتارتان را آشکار نمود.» حضرت زینب علیها السلام جواب داد: «همانا شخص فاسق رسوا می‌شود و بدکار دروغ می‌گوید، و او دیگری است نه ما.» ابن زیاد گفت: «کار خدا را نسبت به برادر و اهل بیت چگونه دیدی؟» حضرت زینب علیها السلام فرمود: «ما رأیت الا جمیلاً...، جز خیر و زیبایی چیزی ندیدم...»

حضرت زینب(س) با خرد و شهود ملکوتی خود، زیبایی‌های محسوس و معقول عاشورا را مشاهده می‌کند و آثار جمیل محض را با جمال خداوندی می‌نگرد. در آیاتی از قرآن نیز به حوادث تلخ اشاره شده است، مانند آیه ۲۱۶ سوره بقره: «كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِتَالُ وَهُوَ كَرْهٌ لَّكُمْ وَعَسَى أَنْ تَكْرَهُوا شَيْئًا وَهُوَ خَيْرٌ لَّكُمْ وَعَسَى أَنْ تُحِبُّوا شَيْئًا وَهُوَ شَرٌّ لَّكُمْ وَاللَّهُ يَعْلَمُ وَأَنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ»؛ بر شما کارزار واجب شده است در حالی که برای شما ناگوار است و بسا چیزی را خوش نمی‌دارید و آن برای شما خوب است و بسا چیزی را دوست می‌دارید و آن برای شما بد است و خدا می‌داند و شما نمی‌دانید». لذا بر اساس آیه فوق، در پس غم‌ها و سوگ‌های عظیم این واقعه نیز، حقیقتی زیبا، دلنشین و بس با عظمت رخ می‌نماید. در پس وقایع عاشورا نیز حقیقت زیبایی‌های ظاهری و معنوی نهفته هست که با تامل در آن می‌توان آنها را استخراج نمود. زیبایی واقعه عاشورا از منظر حضرت زینب سلام الله علیها و همان جمله جاودانه - ما رأیت الا جمیلاً - با توجه به شاخصه‌های زیبایی‌شناسانه قرآن چیست؟ این پژوهش قصد دارد زیبایی‌های بصری و محسوس عاشورا را با آیه شش سوره مبارکه نحل تطبیق دهد.

مبانی نظری

بررسی‌های انجام گرفته منابع مرتبط با زیبایی‌شناسی غربی با رویکرد مفهوم جدید و معاصر و زیبایی‌شناسی اسلامی و قرآنی نشان می‌دهد که هر یک از آنها بصورت مختصر یا مفصل و جداگانه به بررسی زیبایی‌شناسی عاشورا از ابعاد ادبی و فرهنگی پرداخته‌اند، اما هیچ یک از ماخذ، زیبایی‌های بصری و جلوه‌های ویژه عاشورا را با آیات و "شاخصه‌های زیبایی‌شناسانه قرآن" و تاکید بر کلام حضرت زینب(س) تطبیق نداده است. در مجموع بررسی پیشینه تحقیق در منابع و بانکهای اطلاعاتی و سایت‌های ایرانی مانند Theses، Emerald، Sciencedirect، Springer، Scupose و Sid، Noormags، Magiran، Irandoc و... و کتابخانه ملی ایران (nlai)، آمریکا (loc.gov) و انگلیس (bl.uk) نشان داد که رفرنس‌های زیادی درباره عاشورا و وقایع آن، ابعاد و شرح زندگانی ائمه اطهار بویژه امام حسین(ع) و حضرت زینب(س) وجود دارد که غالباً نمود دینی-مذهبی و سیاسی دارند و برخی موارد از بُعد زیبایی‌شناسی هنری و ادبی نیز به عاشورا پرداخته‌اند اما به زیبایی‌شناسی عارفانه و اخلاقی به مفهومی که با آیات قرآن پیوند داده شود نپرداخته است. منابع و ماخذی که زیبایی‌های عاشورا را از جنبه‌های متفاوت مطالعه نموده‌اند و می‌تواند کمک بسیاری به پیشبرد رساله داشته باشند به شرح ذیل است:

کتاب زیبایی‌شناسی عاشورا از سید نبیل الحسنی، ویژه مطالعات امام حسین(ع)، کربلا، عراق، حوزه امور فکری و فرهنگی حرم مطهر امام حسین(ع). این کتاب ابعاد زیبایی‌شناسی اخلاقی و عقلی واقعه اجتماعی عاشورا مانند زیبایی‌های شهادت، شجاعت، وفاداری و وفای به عهد، تواضع، تحمل مصیبت بر خاندان اهل بیت و زیبایی خطابه‌های ادبی حضرت زینب(س) و چندین مورد

درباره زیبایی‌های عینی مانند زیبایی مهارت اسب‌سواری و جنگ‌آوری در میدان نبرد، زیبایی چهره‌های حضرات قمر بنی هاشم(ع) و علی اکبر(ع) و ... را بررسی کرده است. همچنین تعدادی از آیات زیبایی در قرآن را آورده است اما به تطبیق با واقعه عاشورا نپرداخته است.

همچنین، در کتاب زیبایی‌شناسی حماسه عاشورا از سید محمود طاهری، محور سخن زیبایی حسی (استتیک) مانند خطابه‌ها، شعر، رجز، زیبا سخن گفتن و دعا و نیایش از منظر الفاظ و موسیقایی آن است که در کنار آن زیبایی معنوی مانند عشق، احسان، اخلاص، وفاداری، آزادی و فضیلت‌هایی از این دست را نیز مورد مطالعه قرار داده است و با رویکرد رسانه‌ای به آن نگریسته است، بدین معنا که زیبایی‌های واقعه عاشورا چه تأثیراتی بر اشعار، روضه‌ها، موسیقی، نمایش، تعزیه، نقاشی و پرده‌خوانی و مسائلی مثل آن داشته است، اما در این اثر تطابقی با آیات زیبایی‌شناسانه قرآن بویژه آیه ششم (جمال) سوره مبارکه نحل صورت نمی‌گیرد. اهداف این تحقیق اکتشافی و توصیفی، برقراری ارتباط بین وقایع عاشورا و قرآن و استخراج و شناخت زیبایی‌های محسوس یا ابژکتیو شب و روز عاشورا می‌باشد. به دلیل کیفی بودن مطالعه، فرضیه‌ای در این مرحله وجود ندارد. در این پژوهش سعی شده ابتدا معنی و مفهوم زیبایی از آیه ششم سوره مبارکه نحل استخراج (با تأکید بر تفسیر المیزان علامه طباطبایی) و سپس با زیبایی‌های محسوس شب و روز عاشورا که در کلام حضرت زینب (س) -ما رایتُ الا جمیلاً- متجلی شد، مطابقت داده شود.

روش پژوهش

این مقاله مستخرج از بخش اول رساله می‌باشد و بر شالوده تفاسیر مربوطه قرآن بالاخص تفسیر المیزان و احادیث و روایات معتبر شیعه و اهل تسنن مورد بررسی قرار می‌گیرد و روش تحقیق، توصیفی - اکتشافی است. ابزارهای تحقیق، کتابخانه‌ای و مطالعه منابع و کتب تاریخی و روایی دست اول می‌باشد. در ابتدای امر تقسیم‌بندی انواع زیبایی در قرآن صورت می‌گیرد، سپس باتوجه به عنوان پژوهش، زیبایی بصری با تأکید بر آیه جمال به تفصیل توضیح داده خواهد شد و در انتها بین این آیه و رویدادهای زیبای عاشورا پیوند برقرار می‌شود.

بحث و یافته‌های تحقیق

وجوه و مصادیق زیبایی در قرآن کریم

وجوه و مصادیق زیبایی را بطور کلی در قرآن کریم در اقسام و دسته‌بندی‌های ذیل می‌توان جستجو نمود:

زیبایی محسوس یا بصری (صُورِی یا ظاهری)

زیبایی معقول یا بصیرتی (باطنی یا معنوی)

زیبایی محسوس یا بصری (صُورِی یا ظاهری) در آیه ششم سوره مبارکه نحل

ذات مقدس خداوند در کتاب مقدس اسلام آیاتی را نازل کرد که نشانه‌هایی از زیبایی مادی در آن مشاهده می‌شود. یکی از آیاتی که در قرآن کریم به زیبایی محسوس پرداخته آیه ۵ و ۶ از سوره مبارکه نحل است و خداوند متعال از واژه «جمال» برای زیبایی مادی استفاده کرده است.

جمال: لغت جمال زیبایی کثیر است و تنها یکبار در قرآن ذکر شد. طبرسی واژه جمال را خوش‌منظری و زینت گفته است و لَکُم فِیْهَا جَمالٌ حِینَ تُرِیْحُونَ وَ حِینَ تَسْرَحُونَ^۱ در این آیه به زیبایی بصری و لذت آفرین رفت و آمد چهارپایان اشاره می‌کند. جمال مصدر است از جمیل که صفت مشبّه می‌باشد، بمعنی حُسن و بهاء و روشنی و در صورتهای و معانی استعمال می‌شود (مصطفوی، ۱۳۸۰: ج ۱۳، ۷) و در حدیث از پیامبر اسلام(ص) آمده است که:

إِنَّ اللَّهَ تَعَالَى جَمیلٌ یُحِبُّ الْجَمالَ: براستی خدای متعال زیباست، زیبایی را دوست دارد (غزالی، ۱۳۹۲: ج ۴، ۵۱۶).

و جمال عبارتست از کامل بودن اعضا و متناسب بودن آنها و نظم داشتن.

۱. نحل(۱۶)، آیه ۶ و برای شما در آنها زیبایی [و شکوه] است، آن گاه که [آنها را] شبانگاه از چراگاه بر می‌گردانید و هنگامی که صبحگاهان به چراگاه می‌برید.

و جمال بودن انعام برای اینست که وارد شدن آنها از چراگاه و بیرون آمدن از محل برای چراگاه، منظره جالبی تشکیل داده و برای او در میان اهالی مورد توجه باشد (مصطفوی، ۱۳۸۰: ج ۱۳، ۷).

و الْأَنْعَامَ خَلَقَهَا لَكُمْ فِيهَا دِفْءٌ وَمَنَافِعٌ وَمِنْهَا تَأْكُلُونَ^۱

کلمه انعام جمع نِعَم است که به معنای شتر و گاو و گوسفند است و بدین جهت اینها را نعم نامیده‌اند که ظاهر بشره و پوست بدنشان نرم است بخلاف حافر که زبر است، این معنائی است که در مجمع البیان کرده و در مفردات راغب اصفهانی گفته: کلمه دِفْء بر خلاف برد است یعنی به معنای گرما است و گویا مراد از گرما، گرمائی است که بوسیله پوست و پشم و کرک این حیوانات بدن را با آن گرم می‌کنند و از سرما ننگه می‌دارند، و یا مراد از آن، خود آن چیز است که بدن را گرم می‌کند و مراد از منافع، سایر استفاده‌هایی است که از این حیوانات می‌شود از شیرشان و گوشت و پی و سایر منافعشان، و کلمه لکم در آیه شریفه ممکن است متعلق به کلمه خلقها باشد، و جمله فیها دِفْء و منافع حال برای ضمیر در خلقها باشد، و ممکن هم هست ظرف مستقری باشد متعلق به جمله دوم، یعنی جمله فیها دِفْء و تقدیر آن فی الانعام دِفْء کائنا لکم بوده باشد.

وَلَكُمْ فِيهَا جَمَالٌ حِينَ تُرِيحُونَ وَحِينَ تَسْرَحُونَ

کلمه جمال به معنای زینت و حُسن منظر است، و در مجمع البیان گفته: تریحون از اراحه است که به معنای برگرداندن رمه و گله از چراگاه به منزل در هنگام غروب برای آسایش است و لذا آن مکانی را که احشام در آن آسایش می‌کنند مراج گویند، و کلمه تسرحون از ماده سروح است که به معنای بیرون شدن احشام از مراج (اصطبل) به چراگاه در هنگام صبح است گفته می‌شود سرحت الماشیه سرحا و سروحا و سرحها اهلها.

خدای تعالی می‌فرماید: برای شما در انعام و چهارپایان دو منظره خوش و زیبایی است، یکی در هنگام بیرون کردن انعام به طرف صحرا در صبح، و دیگری در هنگام برگرداندن آنها به طرف منزل در عصر (طباطبایی، ۱۴۱۷: ج ۱۲، ۲۱).

در نتیجه از نقطه نظر علامه طباطبایی و مصطفوی و بسیاری از مفسران عصر قدیم و جدید، جمال در آیه ششم از سوره نحل به معنی زیبایی حسی و بصری می‌باشد. یعنی جمال همان زیبایی محسوس و مادیست که از تناسب و اعتدال و نظم برخوردار است و سبب لذت و حظ بصری در بیننده می‌گردد. رفت و آمد منظم و زیبایی آفرین چهارپایان (شتر، گاو و گوسفند) در صبحگاهان و شامگاهان آنچنان شاهکار هنری فاخری خلق می‌نماید که هر مشاهده‌گر زیبایی‌شناسی را به وجد و سرور می‌افکند.

برای پیوند این آیه که نماد و نشانه‌ای از زیبایی‌های محسوس می‌باشد، با زیبایی‌های وقایع شب و روز عاشورا، باید زیبایی‌های صُورِی - مادی یا حسن منظر عاشورا را کشف و سپس با آن ارتباط برقرار کرد. برخی از فلاسفه غربی و اسلامی نیز تعاریفی از زیبایی با تاکید بر زیبایی ابژکتیو ارائه دادند. ارسطو زیبایی را اندازه، نظم، تناسب، هماهنگی و تقارن می‌دانست (کاپلستون، ۱۳۶۸: ۴۱۰-۴۱۴). ابن سینا در رساله فی العشق، زیبایی را مشتمل بر نظم، ترکیب‌بندی و اعتدال می‌دانست. اخوان الصفا زیبایی را ذوقی طبیعی می‌دانستند که چشم و گوش را طالب اصوات و ترکیبات موزون می‌سازد. آنان نیز معتقد بودند زیبایی موجودات طبیعی از نظم اجزایشان و نیکویی ترکیب اجزای مختلفشان حاصل می‌شود (بلخاری، ۱۳۹۴: ۳۹۵-۳۹۴). ابن رویکرد صُورِی (در فرهنگ فارسی معین صُور جمع نقشها و صورتهاست و فرهنگ فارسی عمید از صُور فلکی یا صورتهای فلکی نام برده است) و عینی، اغلب زیبایی را در ذات منظر می‌داند (اسکراتن و هاسپرس، ۱۳۸۹: ۷۸).

آیا نگرش حضرت زینب(س) می‌تواند جز با نگاه قرآن که هم زیبایی‌های مادی و حسی و هم زیبایی‌های معنوی و باطنی را مدنظر دارد، قابل ارتباط باشد؟ اما این مقاله درصدد است صرفا زیبایی‌های محسوس و ابژکتیو عاشورا را مورد بررسی قرار دهد.

جمال و زیبایی‌های بصری عاشورا با تاکید بر کلام ما رایت الا جمیلا حضرت زینب(س) به دو دسته تقسیم می‌شود: زیبایی‌های شب و زیبایی‌های روز عاشورا که بشرح ذیل مورد بررسی قرار می‌گیرد:

۱. نحل(۱۶)، آیه ۵، و دام‌ها را که برای شما در آنها وسیله گرما و سودهایی دیگر است آفرید و از گوشت آنها می‌خورید.

«جمال» در حوادث شب عاشورا

با توجه به مطالب فوق که از تفاسیر المیزان علامه طباطبائی و روشن علامه مصطفوی اخذ شده، "جمال" همان زیبایی کثیر مادی و عینی-برونی (ابژکتیو) و حسن منظر است که از اعتدال و تناسب و نظم برخوردار است. جمال و حسن منظر برای مخاطب قابل درک و ملموس و با دیدگان بصر یا چشم سر قابل رویت است. هفت نمونه از زیبایی‌های عاشورا که در شب بوقوع پیوست، از منابع معتبر ذکر می‌شود که شامل: تجمع اصحاب به دور امام حسین(ع)، اظهار وفاداری بستگان و یاران، عطای پنج قطعه لباس برای آزادی اسیر، برداشتن پرده و حجاب از دیدگان یاران، شادمانی بریر و حبیب بن مظاهر، مناجات حسینیان و پیوستن سی‌ودو نفر از دشمنان به آنها و تدابیری برای حفاظت از خیام می‌باشد که با توضیحات مبسوط به شرح ذیل است:

تجمع اصحاب به دور امام حسین علیه السلام

شب عاشورا فرا رسید، امام حسین علیه السلام همه اصحاب را به نزد خود جمع کرد، پس از حمد و ثنای الهی، به آنها رو کرد و چنین فرمود:

فَإِنِّي لَا أَعْلَمُ أَصْحَابًا خَيْرًا مِنْكُمْ، وَلَا أَهْلَ بَيْتٍ أَفْضَلَ وَابْرَ مِنْ أَهْلِ بَيْتِي، فَجَزَاكُمُ اللَّهُ عَنِّي جَمِيعًا خَيْرًا
همانا من یارانی را بهتر از شما، و خاندانی را بهتر و نیکوتر از خاندانم نمی‌شناسم، خداوند از ناحیه من به همه شما پاداش نیک عنایت فرماید. اکنون پرده تاریکی شب همه جا را فرا گرفته است، آن را شتر خود قرار دهید و شبانه بروید، هر یک از شما دست یکی از خانواده مرا بگیرید، و از اینجا پراکنده و دور شوید، مرا تنها با این دشمنان باقی گذارید، زیرا آنها تنها به من کار دارند.
ادای حمد و ثنای الهی، حلقه زدن و تجمع اصحاب به دور ولی خداوند (یدالله مع الجماعة)، بیان تمجید و جملات تحسین آمیز و ابراز قدرشناسی امام نسبت به یاران و خاندان و عدم اجبار آنها به ماندن و جنگیدن از سوی اباعبدالله، نشانه جمال و زیبایی عینی است که هر بیننده‌ای را به وجد می‌آورد.

اظهار وفاداری بستگان و یاران

وفای به عهد از نشانه‌های افراد نیکوکار است. قرآن در این باره می‌فرماید: وَالَّذِينَ هُمْ لِأَمَانَاتِهِمْ وَعَهْدِهِمْ رَاعُونَ... أُولَئِكَ هُمُ الْوَارِثُونَ^۱

این وفاداری در بین بستگان و یاران اباعبدالله نیز دیده می‌شود. برادران و پسران عبد الله بن جعفر (همسر زینب علیها السلام) گفتند: برای چه این کار را بکنیم؟ برای اینکه بعد از تو بمانیم؟ هرگز خداوند چنین چیزی را به ما نشان ندهد. نخست حضرت عباس علیه السلام این سخن را گفت، سپس بقیه در این گفتار از او پیروی کردند.
در این هنگام امام حسین علیه السلام به فرزندان عقیل توجه کرد و چنین فرمود:
کشته شدن مسلم علیه السلام در خانواده شما برای شما کافی است، من به شما اجازه دادم از اینجا بروید.
طبق روایت دیگر: در این هنگام همه برادران و افراد خاندانش یک صدا گفتند:

ای پسر رسول خدا! اگر ما برویم، مردم چه می‌گویند و ما به آنها چه بگوییم؟ از این رو که بزرگ و آقا و امامان و پسر دختر پیامبرمان را رها کرده‌ایم، و همراه او نه تیری به سوی دشمن رها کرده‌ایم، نه نیزه‌ای افکنده‌ایم و نه شمشیر زده‌ایم، نه به خدا سوگند ای پسر رسول خدا! هرگز از تو جدا نخواهیم شد، بلکه با جان و دل از تو نگهداری کنیم، تا در پیش روی تو کشته شویم، و دستخوش سرنوشت تو گردیم، خداوند زندگی بعد از تو را زشت گرداند.

بعد از بستگان، یاران امام نیز اظهار وفاداری نمودند. در این هنگام مسلم بن عوسجه برخاست و چنین گفت: آیا ما تو را این گونه رها کنیم و از اینجا برویم؟ با اینکه دشمنان گرداگرد تو را احاطه کرده‌اند، نه به خدا سوگند، خداوند هرگز مرا چنین ننگرد، من در اینجا هستم تا نیزه ام را در سینه دشمنان بشکنم، و تا شمشیر در دستم هست، آنها را با شمشیرم بزنم، و اگر بدون اسلحه شدم با پرتاب سنگ با آنها نبرد می‌کنم، من از تو جدا نشوم تا در رکاب تو کشته شوم.

۱. مومنون(۲۳)، آیات ۸ و ۱۰، و آنها که امانتها و عهد خود را رعایت می‌کنند... آنانند که خود وارثانند

پس از مسلم سعید بن عبد الله حنفی برخاست و چنین گفت: نه به خدا سوگند ای پسر رسول خدا! هرگز تو را رها نمی‌کنیم تا اینکه خدا بداند که سفارش رسولش محمد صلی الله علیه و آله و سلم را درباره تو حفظ کردیم.

پس از سعید، زهیر بن قین برخاست و گفت: سوگند به خدا ای پسر رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم! دوست دارم که هزار بار کشته شوم و زنده گردم، در عوض خداوند کشته شدن را از جان تو و جان این جوانان از برادران و فرزندان و بستگانت دور سازد. دیگر اصحاب و یاران و اهل بیت نیز به همین ترتیب کلماتی گفتند تا ابراز وفاداری نمایند (شیخ صدوق، ۱۳۷۲: ۶۳۸-۶۳۷). بیان سخنان وفادارانه بستگان و یاران برای حمایت از امام جامعه و شریک شدن در سرنوشت امام از طرف بستگان و دادن آزادی و انتخاب عمل به فرزندان مسلم برای شرکت در کارزار از سوی ولی مسلمین دلالت بر حسن و زیبایی منظر دارد که هر بیننده ای را به وجد می‌آورد.

عطای پنج قطعه لباس برای آزادسازی اسیر

به یکی از اصحاب امام حسین علیه السلام به نام محمد بن بشیر خضرمی خبر رسید که پسر ت در مرز منطقه ری به اسارت دشمن درآمده است، او گفت: گرفتاری او و خودم را برای خدا منظور می‌کنم، من دوست ندارم که پسر من اسیر گردد و من بعد از او باقی بمانم. امام حسین علیه السلام گفتار او را شنید، به او فرمود: خدا تو را رحمت کند، تو را از قید بیعت آزاد ساختم، در مورد آزاد نمودن پسر ت از اسارت، اقدام کن. محمد بن بشیر گفت: درنده‌گان مرا زنده بدرند و بخورند اگر از تو جدا شوم. امام حسین علیه السلام چند قطعه بُرد یمانی به او داد و فرمود: این برده‌ها را به پسر ت بده، تا او با فدیة دادن اینها، در آزادسازی برادرش استفاده کند. آنگاه پنج قطعه لباس به محمد بن بشیر عنایت کرد که بهای آن هزار دینار بود (ابن طاووس، ۱۳۸۷: ۶۶-۶۷).

بیان سخنان مخلصانه و وفادارانه محمد بن بشیر خضرمی و ماندن در کنار امام معصوم در عین اینکه پسرش به اسارت دشمن درآمده بود و دادن هدایا از طرف امام حسین (ع) برای ادای قردانی از وی، دلالت بر حسن بصری و زیبایی منظر دارد که هر بیننده‌ای را به وجد می‌آورد.

برداشتن پرده و حجاب از دیدگان یاران

هنگامی که حسین (ع) صدق نیت و اخلاص اصحاب را دید، آنها را بر قضا و قدر سخت الهی واقف کرد و فرمود: «من فردا کشته می‌شود و همه شما با من کشته می‌شوید و احدی از شما باقی نمی‌ماند حتی قاسم و عبدالله مگر فرزندان زین العابدین، چون خداوند نسل مرا قطع نمی‌کند و او پدر ائمه هشتگانه است.» همگان گفتند: «حمد مخصوص خدایی است که ما را به یاری تو مکرم داشت و به کشته شدن با تو شرافت بخشید. راضی هستیم از این که در درجه شما باشیم ای فرزند رسول خدا.» پس امام حسین (ع) برای همگان دعای خیر کرد و پرده از دیدگان همگان برداشت. آنها نعمتهای بهشت را دیدند و منازل آنها را در بهشت به آنها نشان داد. این امر برای امام علیه السلام سخت نیست و در میان تصرفات امام عجیب نیست. ساحران فرعون هنگامی که ایمان آوردند و فرعون خواست آنها را به قتل برساند حضرت موسی علیه السلام منازل آنها را در بهشت به ایشان نشان داد (مقرم، ۱۳۸۷: ۱۳۳-۱۳۲).

امام محمد باقر علیه السلام فرمود: امام حسین علیه السلام قبل از این که کشته شود به اصحاب خود می‌فرمود: پیغمبر خدا صلی الله علیه و آله و سلم به من فرمود: ای پسر عزیزم! تو به زودی به سوی عراق رانده خواهی شد. زمین عراق همان زمینی است که پیامبران و اوصیای آنان در آن با یکدیگر ملاقات کردند. آن زمین را عُمور می‌خوانند. تو در آن زمین شهید خواهی شد و گروهی هم با تو شهید می‌شوند که درد نیزه و شمشیر را احساس نمی‌کنند. سپس این آیه را تلاوت کرد قُلْنَا يَا نَارُ كُونِي بَرْدًا وَ سَلَامًا عَلَىٰ إِبْرَاهِيمَ (انبیاء، ۶۹)؛ گفتیم: «ای آتش، برای ابراهیم سرد و بی‌آسیب باش». جنگ برای تو و یارانت سرد و سلامت خواهد شد. سپس امام حسین به اصحاب خود فرمود: مژده باد شما را، گر چه دشمنان ما را می‌کشند، ولی ما بر پیامبر خود صلی الله علیه و آله وارد خواهیم شد (قطب الدین راوندی، ۱۴۰۹ق: ۸۴۹).

آن حرکت فیزیکی و عمل نشان دادن نعمتهای بهشت و برداشتن حجاب مادی از دیدگان یاران توسط امام حسین (ع) و تلاوت آیه قرآن مبنی بر سرد و سالم شدن جنگ و احساس نکردن درد نیزه و شمشیر هنگام ضربت و مرگ، حکایت از جمال صوری دارد.

شادمانی بریر و حبیب بن مظاهر

در این مورد آورده‌اند که: حسین علیه السلام اندکی از شب عاشورا را برای بهداشت و نظافت بیشتر و عطرآگین ساختن بدن مبارکش به خیمه‌ای ویژه که برای این کار آماده شده بود، وارد شد و بریر همدانی و عبدالرحمان انصاری بر در خیمه ایستاده بودند تا ایشان نظافت کنند. یاران نیز به نظافت خویش پرداختند. بریر در آن شرایط دشوار، شادمانی خود را نهان نمی‌کرد و بجای ترس از دشمن می‌خندید و برای بالا بردن روحیه شوخی‌های سنجیده می‌کرد. دوست هم‌زمش به او گفت: هان ای بریر آیا اینک هنگامه تفریح و بیهوده کاری است؟ او پاسخ داد: به خدای سوگند که من هیچگاه بیهوده‌گویی و بیهوده‌کاری را خوش نمی‌دانم و مرد جدیت و تلاش و هدف و برنامه بوده‌ام، اما اینک بخاطر سعادت که خدا روزیم ساخته و به سوی سرنوشت پرافتخاری که در پیش دارم می‌روم، شادمانی می‌کنم (ابن نما حلی، ۱۳۸۵: ۹۳-۹۴). به خدا قسم میان ما و حورالعینها فاصله‌ای نیست مگر اینکه این گروه با شمشیر به ما حمله کند و دوست دارم که همین الان به ما حمله کند. حبیب بن مظاهر نیز می‌خندید. یزید بن حصین همدانی به او گفت: الان وقت خندیدن نیست. حبیب گفت: چه زمانی بهتر از الان برای سرور، اینان به ما حمله می‌کنند و ما با حوران بهشتی هم آغوش می‌شویم (مقرم، ۱۳۹۵: ۱۳۴).

اقدام برای بهداشت و نظافت و عطرآگین ساختن بدن و غسل شهادت قبل از شهادت توسط امام حسین (ع) و یارانش، خنده و تفریح بریر و حبیب بن مظاهر برای لقای پروردگار و معافه با حورالعین‌های بهشتی و سعادت که خداوند نصیب آنان کرده، دال بر زیبایی و حسن منظر است.

مناجات حسینیان و پیوستن سی و دو نفر از دشمنان به آنها

امام حسین (ع) و یارانش، شب عاشورا تا به صبح به راز و نیاز و مناجات با خدا پرداختند و صدای ناله و زمزمه آنها همانند آوای بال زنبور عسل بود، بعضی در رکوع، بعضی در سجده و برخی ایستاده و نشسته، مشغول عبادت بودند. از لشکر عمر سعد سی و دو نفر که از آنجا عبور می‌کردند به لشکر امام حسین علیه السلام پیوستند (ابن نما حلی، ۱۳۸۵: ۶۸). عبادات و مناجات با خدا و صدای ناله و زمزمه حسینیان همانند آوای بال زنبور عسل و پیوستن سی و دو نفر از لشکر عمر سعد به لشکر امام حسین دلالت بر حسن و زیبایی منظر دارد که هر بیننده‌ای را به وجد می‌آورد.

تدابیری برای حفاظت از خیام

امام حسین (ع) نزد اصحابش رفت و به آنها دستور داد برخی از خیمه‌ها را به برخی دیگر نزدیک کنند به طوریکه طنابهای خیمه‌ها را تودرتو قرار دهند و خودشان بین خیمه‌ها مستقر شوند و تنها یکطرف را برای آمدن دشمن آزاد بگذارند [تا فقط از آن یکسو با دشمن بجنگند و سایر راههایی را که به آن خیمه گاه منتهی می‌شود ببندند] و امام برای جایی پشت خیمه‌ها که مانند جوی آب گود بود نی و هیزم آورد. ابتدا ساعتی از شب را به کندن گودال پرداختند و آن را مثل خندقی درآوردند بعد هیزم و نی‌ها را در آن ریختند و گفتند وقتی بر ما حمله کردند و با ما جنگیدند در خندق آتش می‌افروزیم تا از پشت به ما حمله نشود و تنها از یکسو با آنها مواجه شویم (ابی مخنف، ۱۳۸۰: ۱۴۲).

در این نوع مدیریت و تاکتیک و استراتژی جنگی امام حسین، نزدیک کردن خیمه‌ها به یکدیگر، مستقرشدن حسینیان بین خیمه‌ها، باز بودن فقط یکطرف برای دشمن، کندن خندق پشت خیمه‌ها، قراردادن هیزم و نی داخل خندق برای آتش زدن جهت جلوگیری از حمله دشمن از پشت سر، صبح فردا، می‌توان زیبایی منظر را بازایی نمود تا بینندگان از مشاهده آن به سرور برسند.

«جمال» در حوادث روز عاشورا

پنج نمونه از زیبایی‌های بصری عاشورا که در روز عاشورا اتفاق افتاده، از منابع معتبر ذکر می‌شود که شامل: آرایش نظامی، خطبه آتشین امام حسین (ع) و امداد غیبی خداوند، مبارزه یاران امام حسین (ع) با لشکر دشمن، مبارزه خاندان امام حسین (ع) با لشکر دشمن، مجلس ابن زیاد و گفتگوی شدید زینب علیها السلام با او می‌باشد که با توضیحات مبسوط به شرح ذیل است:

آرایش نظامی

چون صبحگاه روز عاشورا شد امام حسین(ع) یاران خویش را که سی و دو سوار و چهل پیاده بودند بیاراست و با آنها نماز صبح گذارد. زهیر بن قین را به پهلوی راست یاران خود نهاد و حبیب بن مظاهر را به پهلوی چپ یاران خود نهاد و خود حضرت با خانواده در قلب لشکر استقرار یافت. پرچم خویش را به عباس بن علی برادرش داد. خیمه‌ها را پشت سر نهاد و گفت تا مقداری نیز هیزم و نی را که پشت خیمه بود آتش زدند که بیم داشت دشمن از پشت سر بیاید. برای امام حسین(ع) مقداری نی و هیزم به جای فرورفته‌ای آورده بودند که پشت سرشان بود و هنگام شب حفر کرده بودند که چون خندقی شده بود. نی و هیزم را در آن ریختند و گفتند وقتی صبحگاهان به ما حمله برند آتش در آن زنیم که از پشت سر به ما حمله نیاورند و از یک سو با ما بجنگند. چنین کردند و برایشان سودمند بود (طبری، ۱۳۷۴: ۳۱۳).

روز عاشورا همچون شب عاشورا از حسن و جمال منظر برخوردار است. اقامه نماز صبح و چیدمان و آرایش جنگی یاران توسط اباعبدالله(ع): نهادن زهیر بن قین به پهلوی راست یاران، حبیب بن مظاهر به پهلوی چپ یاران، استقرار خود حضرت با خانواده در قلب لشکر، دادن پرچم خویش به عباس بن علی برادرش و آتش زدن هیزمهای پشت خیمه برای ممانعت از حمله دشمنان از پشت سر، زیبایی و حسن منظر را نشان می‌دهد.

خطبه آتشین امام حسین (ع) و امداد غیبی خداوند

امام حسین علیه السلام صبح عاشورا بر شترش - و به قولی بر اسبش - سوار شد و مقابل صف دشمن آمد و خطبه آتشین خویش را بیان فرمود. امام پس از ایراد خطبه فوق، از مرکبش پیاده شد و اسب سواری پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم را که به آن مرتجز می‌گفتند طلبید و بر آن سوار گردید و اصحاب و یارانش را برای جنگیدن، صف‌آرایی کرد. در این هنگام عمر سعد به پیش آمد و تیری به سوی لشکر امام حسین علیه السلام افکند و پس از آن، تیرها مانند باران از طرف دشمن به سوی سپاه امام علیه السلام به باریدن گرفت. سپاه امام علیه السلام با سپاه دشمن، ساعتی، گروه‌گروه و با حمله‌های مکرر با هم جنگیدند به طوری که جماعتی از اصحاب امام حسین علیه السلام به شهادت رسیدند.

از امام صادق علیه السلام نقل شده فرمود: «از پدرم شنیدم می‌فرمود: هنگامی که امام حسین علیه السلام با عمر سعد روبرو شد، و آتش جنگ شعله ور گردید، خداوند امداد غیبی پیروزی را بر فراز سر حسین علیه السلام فرو فرستاد، به طوری که بال‌های خود را بر بالای سر حسین علیه السلام گشودند، سپس همان امدادها، امام حسین علیه السلام را بین دو چیز - پیروزی بر دشمن و لقای خدا - مخیر نمودند، امام حسین علیه السلام لقای خدا (شهادت قهرمانانه) را برگزید» (ابن طاووس، ۱۳۸۷: ۱۲۶).

ادای خطبه آتشین ثارالله برای هدایت و امر به معروف و نهی از منکر سپاه دشمن، سوارشدن حضرت بر اسب جدش رسول الله برای پیکار، صف‌آرایی اصحاب و یاران برای کارزار توسط اباعبدالله، فروفرستادن امداد غیبی فرشتگان از طرف خداوند و بال گشودن ملائک بر بالای سر حسین علیه السلام برای حمایت از امام، بازنمایی زیبایی و حسن منظر در روز عاشورا می‌باشد.

مبارزه یاران امام حسین (ع) با لشکر دشمن

از لشکر پسر سعد، یسار غلام زیاد بن ابی‌سفیان پیش قدم شد و از خیمه‌گاه حسینی عبدالله بن کلب به مبارزه آمد. یسار از او پرسید تو کیستی؟ وی خود را معرفی کرد. یسار گفت من تو را نمی‌شناسم و شان من نیست با تو پیکار کنم. بازگرد تا زهیر بن قین یا حبیب بن مظاهر به کارزار من آیند. عبدالله گفت: تو را به این حرف‌ها چکار، به جایی رسیده‌ای که خود را قابل مبارزه با مردان می‌دانی.

آنگاه با ضربه‌ای او را از پای درآورد. هنوز به او مشغول بود که سالم مولای پسر زیاد به میدان آمد و شمشیر کشید. یاران حسین(ع) عبدالله را از آمدن او باخبر کردند لیکن وی توجهی نکرد تا آنکه سالم شمشیر به جانب او دراز کرد. عبدالله پیش‌دستی کرده با ضربه‌ای کار او را ساخت. پس از کشتن این دو به جانب خیمه‌گاه حسینی روانه شده رجز می‌خواند: اگر مرا نمی‌شناسید من عبدالله پسر کلبم و از هیچ پیشامد ناگواری اظهار ناتوانی نمی‌نمایم.

پس از این، عمرو بن حجاج با عده‌ای از کسان خود به میمنه امام حسین(ع) حمله آورد. چون نزدیک رسیدند اصحاب از جا جسته نیزه‌ها را به طرف آنان راست کردند. اسبان‌شان از پیشروی مانده سر بعقب برداشتند، اصحاب از فرصت استفاده کرده آنان را هدف تیرها قرار دادند، جمعی را کشتند و عده‌ای را مجروح نمودند.

آتش جنگ شعله‌ور شد و جمعی کشته شدند. نافع بن هلال از لشکر امام حسین(ع) بیرون آمده رجز می‌خواند و می‌گفت: من پسر هلال بجلی و بر دین علی‌ام.

از جانب پسر سعد، مزاحم بن حرث به مبارزه آمد و می‌گفت: من به دین عثمانم.

نافع گفت: چنین نیست بلکه تو بر دین شیطانی، و بر او حمله کرده او را کشت (شیخ مفید، ۱۳۷۶: ۴۵۳-۴۵۵).

بعد از او حبیب پسر مظاهر اسدی به میدان آمد درحالی‌که می‌گفت: من حبیب هستم و پدرم مظاهر، ما از شما پاکتر هستیم و زمانی که بهترین مردمان از ما یاری خواست او را یآوری می‌نمودیم. او سی و یک تن را کشت و آنگاه خود کشته شد (صدوق، ۱۳۸۴: ۲۵۵).

آنگاه نماز نیمروز بجای آوردند و حسین با یارانش نماز بیم خواند. پس از نیمروز جنگیدند و جنگشان به سختی گرایید. آنان به حسین(ع) رسیدند. در هنگام نماز مردی بنام حنفی خود را در برابر تیرباران دشمن سپر امام حسین ساخت که او را در برابر وی به رگبار بستند و او همچنان در پیش روی حسین(ع) بود تا بر زمین افتاد (ابن اثیر، ۱۳۸۲: ۲۲۴۸).

زهیر پسر قین درحالی‌که حسین(ع) را مخاطب ساخته بود و می‌گفت: «امروز به آیین جدّ تو پیغمبر و نیز باب تو می‌آیم ای فاتح خیبر». او نوزده تن از دشمنان را کشت و آنگاه درحالی‌که می‌گفت: من زهیر هستم، منم پسر قین، و با شمشیر از حسین دفاع می‌کنیم، بر زمین افتاد (صدوق، ۱۳۸۴: ۲۵۵).

بدین ترتیب مابقی یاران فداکار رجزخوان به کارزار رهسپار شدند و بشهادت رسیدند.

حرکت اصحاب اباعبدالله برای مبارزه با شیاطین و دشمنان اسلام و قرآن همراه با رجزخوانی، کاربرست تاکتیک‌های فنی جنگی مانند زمان‌شناسی یا به موقع ضربه‌زدن به دشمن، راست کردن نیزه‌ها به سمت آنها جهت جلوگیری از پیشروی اسبها و استفاده از فرصت برای هدف تیر قراردادن شان، جنگیدن با عمود خیمه، بجای آوردن نماز ظهر در اول وقت در حین کارزار، سپر بلاشدن یکی از یاران امام در برابر تیرباران دژخیم هنگام صلاه، دفاع اصحاب و ابراز سخنان حمایت کننده از حضرت مقابل خصم و موعظه دوست و دشمن توسط آنان، نشان از جمال و زیبایی منظر دارد.

مبارزه خاندان امام حسین (ع) با لشکر دشمن

نخستین کسی که در آن روز از فرزندان ابوطالب به شهادت رسید فرزند حسین علیه السلام علی بن الحسین علیه السلام که از زیباترین مردمان بود که به لشکریان عمر سعد حمله کرد و این شعر را خواند:

من علی بن حسین هستم، به پروردگار خانه کعبه قسم، که ما به [جانشینی] پیامبر از دیگران سزاوارتریم.

احمد بن سعید به سندش از سعید بن ثابت روایت کرده گفت: هنگامی که علی بن الحسین به میدان رفت اشک از دیدگان حسین علیه السلام سرازیر شد و گریست و به دنبال آن فرمود: «خدایا تو بر این مردم گواهی که جوانی به سوی آنان بیرون رفت که شبیه‌ترین مردم به رسول خدا صلی الله علیه وآله بود». علی اکبر(ع) بر آنها حمله افکند، سپس به نزد پدرش بازگشت و گفت: پدر جان العطش(تشنه ام). حسین علیه السلام انگشت خود را به او داد و بدو فرمود: آن را در دهان خود بگذار و متوجه قتال خود با دشمن خود شو. ای حبیب دل من صبر کن که روز را شام نکنی جز اینکه رسول خدا صلی الله علیه وآله تو را با جام مخصوص خود سیراب کند. علی بن الحسین حمله‌های پی‌درپی افکند تا اینکه تیری به طرف او آمد که در گلویش قرار گرفت و آن را بشکافت و او را بشهادت رساند (اصفهانی، ۱۳۸۷: ۱۱۳).

حمید بن مسلم می‌گوید: نوجوانی که صورتش مانند پاره ماه بود بسوی ما آمد، وی شمشیری در دست داشت. عمرو بن سعد بن نفیل آزادی به من گفت: بخدا قسم بر او حمله سختی خواهیم کرد. لذا به قاسم حمله برد و به وی ضربه‌ای با شمشیر زد. نوجوان افتاد. حسین(ع) مانند باز شکاری ظاهر شد و مانند شیر خشمگین عمرو را با شمشیر زد و او را کشت. حسین(ع) بالای سر نوجوان ایستاد و درحالی‌که می‌گفت: «دور باشند ملتی که تو را کشتند. ملتی که جدّ تو روز قیامت دشمنشان خواهد بود». آنگاه او را برداشت

و بر سینه خویش قرار داد و تا کنار فرزندش علی اکبر نهاد. پرسیدم آن نوجوان کیست؟ گفته شد: او قاسم بن حسن بن علی بن ابی طالب است (ابی مخنف، ۱۳۸۰: ۱۸۲-۱۸۱). سپس بقیه خاندان سید الشهداء نیز بدین منوال به لقاءالله پیوستند. زیبایی ظاهری حضرت علی اکبر(ع) فرزند ثارالله و حضرت قاسم(ع) فرزند امام حسن(ع)، شعرخوانی در هنگام جنگیدن، گذاشتن انگشتر در دهان حضرت علی اکبر(ع) برای رفع عطش توسط امام، آمدن اباعبدالله به بالین فرزند و برادرزاده اش به هنگام شهادت و ابراز همدردی و بیان سخنان تسلی بخش، حمایت کودک از امام زمان خویش، دال بر زیبایی منظر است.

مجلس ابن زیاد، و گفتگوی شدید زینب علیها السلام با او

عبید الله بن زیاد در قصر خود نشست و به همه مردم اجازه عمومی داد تا در مجلس او حاضر شوند، آنگاه سر بریده امام حسین علیه السلام را آوردند، و در پیش روی او نهادند، سپس اهل بیت امام حسین علیه السلام از بانوان و کودکان را وارد آن مجلس کردند حضرت زینب علیها السلام به طور ناشناس وارد مجلس شد و در گوشه ای نشست، ابن زیاد پرسید: این زن کیست؟ گفته شد: زینب علیها السلام دختر علی علیه السلام است.

ابن زیاد رو به او کرد و گفت: حمد و سپاس خداوندی را که شما را رسوا کرد، و دروغ شما در گفتارتان را آشکار نمود. حضرت زینب علیها السلام جواب داد: همانا شخص فاسق رسوا می شود و بدکار دروغ می گوید، و او دیگری است نه ما.

ابن زیاد گفت: کار خدا را نسبت به برادر و اهل بیت چگونه دیدی؟

حضرت زینب علیها السلام فرمود: ما رأیت الّا جمیلاً، هؤلاء قوم کتب الله علیهم القتل، فبرزوا الی مضاجعهم، و سیجمع الله بینک و بینهم، فتحاجّ و تخاصم، فانظر لمن الفلج یومئذ هبّلتک امّک یا ابن مرجانه،

من جز خیر و زیبایی چیزی ندیدم، اینان افرادی بودند که خداوند مقام شهادت را سرنوشتشان ساخت، از این رو داوطلبانه به خوابگاه های خود شتافتند، به زودی خداوند بین آنان و تو را جمع کند، تا تو را به محاکمه بکشد، اکنون بنگر در آن دادگاه و محاکمه، چه کسی پیروز و چه کسی درمانده است؟ مادرت به عزایت بنشیند ای پسر مرجانه (ابن طاووس، ۱۳۸۷: ۱۸۰).

ابراز کلام "ما رایت جمیلاً..." در نطق حضرت زینب (س) در پاسخ به سخنان ابن زیاد نشان از زیبایی منظر دارد.

نتیجه گیری

در سال ۶۱ه.ق واقعه عاشورا اتفاق افتاد و امام حسین و یارانش به شهادت رسیدند. خاندان او را به اسارت به قصر عبیدالله بن زیاد در کوفه بردند. در آنجا ابن زیاد به حضرت زینب(س) گفت: «کار خدا را نسبت به برادر و اهل بیت چگونه دیدی؟» حضرت زینب علیها السلام فرمود: «ما رأیت الّا جمیلاً...، جز خیر و زیبایی چیزی ندیدم...». دیدگاه حضرت زینب هم زیبایی هایی محسوس و هم زیبایی های معقول عاشورا را دربرمی گیرد که تکیه بر آیات زیبایی شناسانه قرآن کریم دارد. وجوه و مصادیق زیبایی بطور کلی در قرآن کریم شامل دو دسته می باشد: زیبایی محسوس یا بصری (صوری یا ظاهری) و زیبایی معقول یا بصیرتی (باطنی یا معنوی).

اما یکی از آیاتی که در قرآن کریم بطور اختصاصی به زیبایی محسوس پرداخته آیه ۶ از سوره مبارکه نحل است و خداوند متعال از واژه «جمال» برای زیبایی مادی استفاده کرده است. لغت جمال زیبایی کثیر است و تنها یکبار در قرآن ذکر شد. طبرسی واژه جمال را خوش منظری می داند. وَ لَکُمْ فِیْهَا جَمَالٌ حِینَ تُرِیحُونَ وَ حِینَ تَسْرَحُونَ! از نقطه نظر علامه طباطبائی و مصطفوی و بسیاری از مفسران عصر قدیم و جدید در این آیه به زیبایی بصری و لذت آفرین رفت و آمد چهارپایان اشاره می کند. کلمه جمال به معنای زینت و حسن منظر است. خدای تعالی می فرماید: برای شما در انعام و چهارپایان، دو منظره خوش و زیبایی است، یکی در هنگام بیرون کردن انعام به طرف صحرا در صبح، و دیگری در هنگام برگرداندن آنها به طرف منزل در عصر. این رفت و برگشت انعام و نعمتهای خداوند، تمثیل، نماد و نشانه ای از جمال یا زیبایی عینی و ظاهری می باشد. این تمثّل در حوادث شب و

۱. نحل (۱۶)، آیه ۶ و برای شما در آنها زیبایی [و شکوه] است، آن گاه که [آنها را] شبانگاه از چراگاه بر می گردانید و هنگامی که صبحگاهان به چراگاه می برید.

روز عاشورا با تکیه بر کلام حضرت زینب(س) نیز قابل مشاهده است. تطبیق زیبایی‌های بصری وقایع عاشورا با آیه ششم سوره مبارکه نحل شامل دو بخش است: جمال در رخداد‌های شب عاشورا و جمال در اتفاقات روز عاشورا. جمال در رخداد‌های شب عاشورا: تجمع اصحاب به دور امام حسین علیه السلام، اظهار وفاداری بستگان و یاران، عطای پنج قطعه لباس برای آزاد سازی اسیر، برداشتن پرده و حجاب از دیدگان یاران، شادمانی بریر و حبیب بن مظاهر، مناجات حسینیان و پیوستن سی‌ودو نفر از دشمنان به آنها، تدابیری برای حفاظت از خیام. جمال در اتفاقات روز عاشورا: آرایش نظامی، خطبه آتشین امام حسین(ع) و امداد غیبی خداوند، مبارزه یاران امام حسین(ع) با لشکر دشمن، مبارزه خاندان امام حسین(ع) با لشکر دشمن، مجلس ابن زیاد و گفتگوی شدید زینب علیها السلام با او. تفاوت این تحقیق با سایر پژوهش‌ها این است که سایر منابع مرتبط، بصورت مختصر یا مفصل و جداگانه به بررسی زیبایی‌شناسی عاشورا از ابعاد ادبی و فرهنگی پرداخته‌اند، اما هیچ یک از ماخذ، زیبایی‌های بصری و جلوه‌های ویژه عاشورا را با آیات و "شاخصه‌های زیبایی شناسانه قرآن" و تأکید بر کلام حضرت زینب(س) تطبیق نداده است. و در پایان برای پژوهش‌های آینده پیشنهاد می‌گردد زیبایی‌شناسی محسوس و معقول رخداد‌های عاشورا با آیات دیگر زیبایی‌شناسانه قرآن در تفاسیر متفاوت مورد کنکاش و بررسی قرار گیرد.

منابع

۱. ابن اثیر، عزالدین علی بن محمد. (۱۳۸۲). *تاریخ کامل* (جلد پنجم). برگردان محمدحسین روحانی. تهران: اساطیر.
۲. ابن طاووس، علی بن موسی. (۱۳۸۷). *(اللهوف علی قتلی الطفوف: غم نامه کریم)*. ترجمه محمد محمدی اشتهاردی. تهران: مطهر.
۳. ابن نما حلی، محمد بن جعفر. (۱۳۸۵). *(مثار الاخوان و منیر سبل الاشجان: در سوگ امیر آزادی)*. ترجمه علی کرمی. قم: حاذق.
۴. ابی مخنف، لوط بن یحیی. (۱۳۸۰). *(نخستین گزارش مستند از نهضت عاشورا با وقعه الطف)*. تحقیق محمدهادی یوسفی غروی. ترجمه جواد سلیمانی. قم: موسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی.
۵. اسکراتن، راجر و جان هاسپرس. (۱۳۸۹). *(فلسفه هنر و زیبایی‌شناسی)*. ترجمه یعقوب آژند. تهران: انتشارات دانشگاه تهران.
۶. اصفهانی، ابوالفرج. (۱۳۸۷). *(مقاتل الطالبین)*. ترجمه سیدهاشم رسولی محلاتی. قم: موسسه فرهنگی و اطلاع‌رسانی تبیان.
۷. بلخاری قهی، حسن. (۱۳۹۴). *(قدر: نظریه هنر و زیبایی در تمدن اسلامی)*. تهران: سوره مهر.
۸. شیخ صدوق، ابوجعفر محمد بن علی بن حسین بن موسی بن بابویه. (۱۳۸۴). *(الامالی او المجالس)*. ترجمه کریم فیضی تبریزی. قم: وحدت‌بخش).
۹. شیخ مفید، محمد بن محمد بن نعمان. (۱۳۷۶). *(ارشاد)*. ترجمه محمد باقر ساعدی. تهران: اسلامیه.
۱۰. طباطبایی، سید محمدحسین. (۱۴۱۷). *(المیزان فی تفسیر القرآن)* (جلد دوازدهم). قم: دفتر انتشارات اسلامی جامعه مدرسین قم.
۱۱. طبری، محمد بن جریر. (۱۳۷۴). *(تاریخ طبری)* (جلد هفتم). ترجمه ابوالقاسم پاینده. تهران: اساطیر.
۱۲. غزالی، محمد بن محمد. (۱۳۹۲). *(حیاء علوم الدین)* (جلد چهارم). ترجمه مویدالدین محمد خوارزمی. به کوشش حسین خدیوچم. تهران: شرکت انتشارات علمی و فرهنگی.
۱۳. قطب الدین راوندی، سعید بن هبه الله. (۱۴۰۹). *(الخرائج والجرائج)*. قم: موسسه الامام المهدی (عج) کاپلستون، فردریک. (۱۳۶۸).
۱۴. *تاریخ فلسفه* (ج یکم). ترجمه سید جلال الدین مجتبی. تهران: سروش.
۱۴. مصطفوی، حسن. (۱۳۸۰). *(تفسیر روشن)* (جلد سیزدهم). تهران: مرکز نشر کتاب.
۱۵. مفرم، عبدالرزاق. (۱۳۸۷). *(مقتل الحسین علیه السلام)*. ترجمه قربانعلی مخدومی. قم: نصاب.

شعبه‌گاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی